

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויצא
כסלו ה'תשפ"ג ב'של"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

כ"ב הגזירות שגזרו היוונים על ישראל, אעפ"י שבמגילת בני חשמונאי לא נזכרו כולם. הוספת דברים לגבי עניין אכילת גזר בחנוכה, שאין לכך שום קשר לימי החנוכה דוקא. השלמה בעניין שירה בשבת לאבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו, ובעניין נישואין לאבל לאחר שלושים. התעוררות וחיזוק למנהג עטיפת הראש לאבלים וחשיבותה, שזוהי הלכה מדינא דתלמודא, ובפרט כשבאים מנחמים. גם נשים אבילות צריכות להתעטף בשבעת ימי האבל, חשיבות החזרת מנהג זה, ולגבי הרדיד שלבשו הנשים כשיצאו מן הבית. המלה 'רחשין' בפיוט אומר בשבחין, נראה יותר שפירושה חגבים, ולא דגים קטנים. דחיית הטענה שכתב אחד מהרבנים שליט"א בעניין האתרוגים התימניים שאין להם פיתס, ובעניין האתרוגים המרוקאיים המזוייפים כיום שיש בהם מיץ.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 669

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור נתרם ע"י ידידנו היקר והמתמיד כש"ת הרב אריאל נהרי הי"ו,

בעבור שהתנדב ומתנדב תמיד למוסדות יד מהרי"ץ,

לרפואת אמו מרת בתיה בת יחיא שתחי'.

וכן לרפואת רחמים בן חביב הי"ו, וניר בן אורי הי"ו.

המקום ב"ה ישלח להם רפואה שלימה, רפואת הנפש ורפואת הגוף, ויחזקם ויאמץם

בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבם לטובה בתוך שאר חולי עמו ישראל,

אבי"ר.

בשם רחמן.

השיעור נתרם ע"י ידידנו היקר והמתמיד כש"ת הרב אריאל נהרי הי"ו, בעבור שהתנדב ומתנדב תמיד למוסדות יד מהרי"ק, לרפואת אמו מרת בתיה בת יחיא שתחי'.

לפי הפסוק [דבה"י א' ד', י"ח], השם צריך להיות 'בְּתִיָּה', הבי"ת בחירק, אבל היום אומרים משום מה בפתח, ואכמ"ל.

וכן לרפואת רחמים בן חביב הי"ו, וניר בן אורי הי"ו.

המקום ב"ה ישלח להם רפואה שלימה, רפואת הנפש ורפואת הגוף, ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבם לטובה בתוך שאר חולי עמו ישראל, אכ"ר.

כ"ב הגזירות שגזרו היוונים על ישראל, אעפ"י שבמגילת בני חשמונאי לא נזכרו כולם.

אנו לקראת ימי החנוכה הבעל"ט בעזרתו יתב'. בנוסח התפילה על הנסים וכו', בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, כשעמדה מלכות יון הרשעה וכו' לבטלם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. לא פירטו, מה היו הגזירות. כמובן, הנוסח הוא קצר. גם בנוסח של פורים, בימי מרדכי ואסתר כשעמד המן וכו', לא פירטו, כי הדבר כתוב במגילת אסתר. ואפילו בחנוכה שיש את מגילת בני חשמונאי, אבל גם שם לא מפורטות הגזירות, רק שלושה דברים העיקריים, שבתא וירחא ומהולתא. גזרו על שמירת שבת, ועל ראש חודש – שיש בכך פירושים שונים, מה היה עניין החודש, ועל ברית מילה.

אולם כאשר מעיינים בספרים נוספים, מוצאים שהיו הרבה גזירות. יותר מעשרים. אולי עשרים ושלוש. לפחות מה שפירטו. אחת הנה ואחת הנה, לא התכוונו להביא את כולם, אבל מסתמא היו עוד.

ספרתי בס"ד את כולם. השלושה העיקריים, הראשונים, הם שבת וחודש ומילה. הדבר הרביעי, לחקוק על קרני השוורים שאין לבעליהם חלק באלהי ישראל, וכן על דלתות הבתים. הדבר החמישי, שלא להזכיר שם שמים על פיהם. שמעתם? אסור להזכיר שם שמים, רח"ל. שלא לענות אמן. שלא לומר ברוך אתה. אפשר להחשיב זאת לדבר אחד, ואפשר

לעשות מכך שלוש, אבל לבינתיים אני מחשיב זאת אחד.

הדבר הששי, שכל בתולה הנישאת תיבעל להגמון תחילה. שוב הפעם, זהו קלקול של פריצות נורא ואיום. הדבר השביעי, פריה ורביה, מי שאשתו הולכת לטבילה יידקר בחרב. דבר שמיני, מי שיכתוב כתובה לאשתו, יקרעו את אצבעותיו. הדבר התשיעי, ביטול קרבן התמיד והדלקת הנר בבית המקדש. לא להדליק את המנורה בבית המקדש. הדבר הי"א, חג הסוכות ושמיני עצרת. מנעו את עשיית הסוכה וכו'. הדבר הי"ב, שלא יעסקו בתורה. י"ג שיאכלו חזיר וכל דבר פיגול. י"ד שלא יעשו בריח או מסגר לפתחי הבתים. ט"ז שיעבדו עבודה זרה. ט"ז – הדבר אולי נשמע קצת חידוש – שיעשו יום הולדת כמנהג הגויים. אילצו אותם לעשות זאת. היום בזמנינו הדבר נכנס, עושים מזה עניין. אמנם ליום הולדת ישנה חשיבות מסויימת, זהו יום של מזל, כפי שכתוב בירושלמי, אבל לעשות מכך חגיגה, זאת תרבות אומות העולם. ישנם מקורות, אבל לא ניכנס כעת לפרטי הפרטים.

י"ז להרוג כל הקורא שמו יהודי. י"ח שידונו כדני הגויים, למשל לגבי ירושת הבת. י"ט שלא יעלו ביכורים לירושלם. כ' שלא יביאו עצים למערכה. כ"א שלא יגמלו חסדים. אסור לגמול חסד. כנראה כיון שהיהודים רחמנים בני רחמנים גומלי חסדים, אולם אצל הגויים אין דבר כזה גומלי חסדים. אסור להפעיל גמח"ם, אסור לעשות חסד האחד עם השני. כ"ב שלא יתפללו להקב"ה.

אלו עשרים ושתיים גזירות. וכבר דיברנו על כך בעבר [בשיעור מוצש"ק וישב התשע"ז בשכ"ח].

הוספת דברים לגבי עניין אכילת גזר בחנוכה, שאין לכך שום קשר לימי החנוכה דוקא.

הזכרנו [בשיעור הקודם] עניין של טעות, מה שיש מי שכתב כי ישנו מנהג אצל התימנים לאכול גזר בחנוכה. הסברנו בס"ד כי הדבר לא היה ולא נברא. לא שלא אכלו גזר, אכלו גזר, אבל בגלל שאז הוא היה מצוי, אז היתה העונה.

הילדים. הללו נהגו להתאסף בימי חנוכה קבוצות קבוצות – כל פעם לפי תור בבית אחד מהם. לשם כך היו מקבלים מההורים כמה פרוטות כדמיחנוכה, וקונים בפרוטות אלו סוכר. הנקרא "עטוי" או סוכר דק, רגיל.

המושג 'דמי חנוכה', זהו דבר שבא מן האשכנזים. אולם כיון שכבר שהוא – המחבר יל"נ – כבר הכיר כשבא לארץ ישראל, את המושג הזה, אזי החשיב והשווה את זה כביכול כמו דמי חנוכה, אבל בתורת כסף בודאי לא היה מקובל.

את הסוכר יוצקים לתוך כמות מסוימת של מים, שהקדימו לערב בהם מעט צבע אדום, וזה להם יין כביכול. עשו כעין יין, בשביל הילדים. נוסף ל"משקה" הזה, מכינים לעצמם דברי תרגימא, כגון פולים קלויים, אגוזים, גזר וכד'. פורסים מחצלאות ומציעים כרים סמוך לפתח הבית, מבפנים, ומוציאים להם בצוותא שעה קלה באכילה ושתיה בשמחה ובריקודים, ושאר שעשועי ילדים וכו'. סדר זה חוזר כל ערב מערבי שמונת ימי החנוכה. כך לגבי הקטנים.

ולגבי הגדולים, כיוצא בילדים הקטנים, גם הבחורים הרווקים נהגו להתאסף בחבורות כל ערב מערבי החנוכה, ועורכים מסיבה חגיגית. עיקר מסיבה זו, התבטא בסעודה דשנה המורכבת בשר ויין, מרק וחלבה ורקיקרפת טריים וחמים, הנקראים צלוף. בחורים רווקים, עשו ג"כ חגיגה, אבל שם זה כבר היה עם בשר ויין. כאן כבר אין בכלל 'גזר'.

יש שגם מבוגרים נשואים, שידם משגת, מתוועדים עם בני גילם ושמחים בצוותא חדא.

מובן כי אם עניין אכילת גזר היה עניין הלכותי, בשביל הגזירות, אזי הדבר היה צריך להיות גם ובעיקר אצל הגדולים, אולם רואים כי אצל הגדולים לא התייחסו לכך. לא נשמע. כל אלא שהזכירו זאת, לא עלה על דל שפתותיהם עניין הגזירות. מלבד בספר מצפ"ת הנזכר לעיל, הובא עניין התאספות הילדים וכו' בספר יהודי תימן של משה צדוק דף 203 בקיצור. וביתר הרחבה בהליכות דף 38 או 64.

ובעיקר, לא היתה לכך משמעות. הילדים, הכי הרבה, עשו מכך שמחה. עוד מעט נביא זאת מן הספרים. כתבו על כך בכמה ספרים. אבל, רק הילדים.

וכנראה שכבר מראש השנה היה מצוי גזר, לא שזה התחיל בחנוכה. אולם זאת היתה העונה, כנראה השיא, שהגזר היה שכיח בשוק. כי ישנם כאלה, שבראש השנה – חוץ מן הסימנים שעושים, רוביא וברתי וכו' – מוסיפים גם גזר, ואומרים יה"ר שיגזרו אויבינו ושונאינו. ראיתי בכת"י, כי ישנם כאלה שאכלו בר"ה ספרגל, דהיינו חבוש, ואומרים יה"ר שניכתב בספר גילה... אלו המצאות. על הגזר, ישנם אולי כאלה שאמרו בנוסח אחר, יה"ר שתגזור עלינו גזירות טובות.

ואם כן כנראה לא מדויק הסגנון תחילת עונתו, שכתבתי בעיני יצחק, וצ"ל עיקר עונתו, או שיא עונתו. כתבתי אז, לפי מה ששמעתי].

בכל אופן, אין לכך שום קשר לגזירות היוונים. שאלה מהקהל: מה שהרב אמר כי גזר וספרגל בראש השנה הן המצאות, הלא גם רימונים ותפוח בדבש וראש כבש לא נזכרו בגמרא, אלא נוספו במשך הדורות, כך גם גזר וספרגל. תשובת מרן שליט"א: נכון. וכך מפורש בטור סי' תקפ"ג וז"ל, מזה רבו המנהגים, כל מקום ומקום לפי מנהגו. כמו באשכנז, שרגילין לאכול בתחילת הסעודה תפוח מתוק בדבש, לומר, תתחדש עלינו שנה מתוקה. ובפרובינצ'א נוהגין להביא על השלחן כל מיני חידוש, ואוכלין ראש כבש והריאה, לומר, נהיה לראש ולא לזנב, והריאה לפי שהיא קלה. והר"מ מרוטנבורג היה רגיל לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק ע"כ. עיקר כוונתי בהמצאות היתה לספרגל, ספר גילה, בלשון נופל על לשון.

גם אלה אשר הזכירו את הדבר הזה, בספרים שסיפרו ודיברו על מה שהיה בארץ תימן, כגון בספר מצפונות ודף 131, כתב שאצל הילדים יש לזה ביטוי חגיגי מוחשי. וז"ל, לעומת זאת, ניתן לחג ביטוי חגיגי מוחשי יותר על-ידי

כאשר רוצים לקבוע דבר בתורת מנהג, צריך לדייק. לכל דבר, אפשר להמציא הסברים. הרי על עניין ביצת בת יענה, מצאנו בסוף עשרות טעמים. כאשר הדבר מבוסס, אפשר לבנות עליו. אבל צריך בהתחלה שיהיה יסוד בריא. אם היה לכך יסוד, גם אני הייתי יכול להוסיף ולומר עוד טעם, כי מפני שהגזר הוא בריא לעיניים, הרבו בו בחנוכה. כי אומרים שהגזר טוב למי שראיתו חלשה, א"כ זהו אור. מאיר את העיניים. אפשר להמציא טעמים. ברם, אם אין יסוד, אין מה לבנות על כך 'בניינים'.

*

בספר ערי"ש מהדורא ראשונה התש"מ ח"ב דף ע"ד כתוב, מרבים בסעודות בכל ערב, ובחורים וילדים עורכים מסיבות בצוותא לשירה ושמחה, ומרבים באכילת גזר בכל שמונת ימי חנוכה ע"כ.

לא ברור אם הסיום 'ומרבים באכילת גזר', חוזר גם לרישא ש'מרבים בסעודות בכל ערב', שזה מדובר על הגדולים, או רק על ההמשך 'בחורים וילדים'.

במהדורת התשס"ו כנראה תוקן בכוונה נקודה במקום פסיק אחרי תיבת 'כל ערב'. אם כן מובן שזה חוזר רק על הסיפא. יוצא ששם לב שהגדולים לא הרבו. אם כן הא גופא אומר דרשני, למה דוקא הם לא עשו סימן לגזירות יוון, לפי הבנתו.

והאמת שאפילו עניין ריבוי בסעודות באופן כללי לגדולים, שכתב ברישא, הוא רק אצל חלק. לא נפוץ. וידוע שדנו בכך הפוסקים.

השלמה בעניין שירה בשבת לאבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו, ובעניין נישואין לאבל לאחר שלושים.

דיברנו בס"ד בעניין השירה לאבלים בשבתות, כי בדרך כלל חושבים – וגם אנחנו חשבנו כך בעבר, וזהו כבר דבר יותר מבוסס [מן העניין דלעיל, לגבי אכילת גזר בחנוכה], בודאי שהדבר היה מפורסם – שהאבלים לא שרו בתוך י"ב חודש. אולם נראה, היגענו בס"ד למסקנא, בזמן האחרון, כי בעצם זה אינו 'מנהג

הלכתי', אלא 'מנהג רגשי'. דהיינו, זה לא מחייב, ואדרבה.

נתעוררתי לכך, מדברי ספר חמדת ימים. כי גם אצלם היה נפוץ הדבר, והוא כותב כנגד זה. כי אדרבה, הדבר מצער את הנפטר וכו'. ואם ישירו, אזי אדרבה, הדבר עושה לנפטר נחת רוח. ולא רק זאת, אלא שישנה למת בכך כפרת עוונות. מובן כי השירה בשבת וימים טובים, מעלתה רבה. אצל הלוויים בבית המקדש, זה נחשב עבדת עבדה [במדבר ד', מ"ז]. השירה עבודה, לעבודה אחרת דהיינו הקרבנות. ועיין מ"ש בס"ד שם בנפלאות מתורתך פ' נשא מדף פ"ג. אלו דברים גבוהים ונשגבים. כמובן, המדובר כאשר שרים לשם שמים. זהו דבר חשוב.

מצד שני, שאלו את כמה"ר חיים כסאד זצ"ל לגבי השאלה הזאת, כמובא בשו"ת החיים והשלום [יו"ד סימן נ"ט] בזה"ל, שאל השואל, האם מותר לשורר שירי שבת תוך י"ב חדש על פטירת אביו, או לא, לפי שנהגו אצלנו שלא לשיר.

תשובה. מדינא מותר, הואיל ואינן שירי שמחה אלא דרך תפילה ושבת ה'. ומ"מ כדי שלא לזלזל במנהגי אבותיו, אסור, בכדי שבזה יזכה לנחמה שלימה.

כמובן, הוא לא ראה את החמדת ימים. מעולם לא שמעתי שמישהו הזכיר את דברי החמ"י הנ"ל, ולא ראיתי בשום ספר. רק מן השמים – בסייעתא דשמיא – נזדמן לי לראות את דברי החמ"י אגב עניין אחר, וכדלקמן. נראה לי שלא עמדו על כך, ומהר"כ בודאי לא ראה אותו.

גם לא כ"כ מובן, מה שהוא ענה. כי זה שהדבר מדינא מותר, זה בודאי אמת. טוב מאד. אבל הוא מסביר את הטעם, כי זה 'דרך תפילה ושבת'. משמע שאם זה לא היה דרך תפילה ושבת, אם אלו היו שירים של שמחה, אזי היה אסור לשיר בשבת. ברם לכאורה, זאת לא הנקודה. כי אדרבה, בשבת צריך לשמוח. מה הדבר משנה? זה לא בגלל שהשירים שלנו בדר"כ הם דרך תפילה, אלא גם אם זהו שיר

ויכול להיות שישנו כאן, רעיון עמוק. הרי המדובר הוא, לגבי אבל על אב ואם. א"כ אחד שמזלזל במנהגי אבותיו, הוא לא מכבד אותם ולא מעריכם.

אמרנו בס"ד בזמנו [דרשת שבת הגדול התשפ"ב בשל"ג] דבר הדומה לכך, בשם ספר משך חכמה [בפרשת קדושים. וליתר דיוק, המקור הוא בס' יושר הורי, על פי דברי המשך חכמה שם] השואל, למה הפסוק כבד את אביך וגו' כתוב בדיברות שבצד ימין? הרי חמש הדיברות הראשונות שבצד ימין, אלו עניינים שבין אדם למקום. וחמש הדיברות האחרונות, הם בין אדם לחבירו. לא תרצח, לא תגנוב וגו'. למה 'כבד וגו', נכתב בצד ימין? והוא מסביר דבר חשוב מאד. הוא אומר, כי יסוד האמונה, זה תלוי בקבלת אבות. הרי איך אנחנו יודעים, על מעמד הר סיני? יש לנו מסורת מאבותינו. ששים ריבוא עמדו על הר סיני. והכלל הוא, כפי שאומר הרמב"ן, כי האב אינו משקר לבניו. נמצא כאשר מתחילים לזלזל באבות, ממילא ח"ו מקעקעים את יסודות האמונה. יוצא כי כבד את אביך וגו', מעמיד את אנכי י"י אלהיך וגו'. מעמיד את הדיברות הראשונות. הפלא ופלא. מי שמכבד את אביו הגשמי, זה מעמיד את האב הרוחני, את אביו שבשמים.

ואולי זה מתקשר גם לענייננו, שבזה שממשיכים מנהגי האב המנוח, מתנחמים. מכבדים את דרכו, וכאילו הוא חי. וכדומה. הערה מהקהל: נראה שיש עוד תשובה בספר תנא דבי אליהו סדר אליהו רבא פרק כ"ו סימן כ"ו. יישר כוח לרב הגאון על כל פעלו. תשובת מרן שליט"א: נכון. יישר כוחך וברוך תהיה.

בכל אופן, לפי מה שאנחנו אומרים, זה לא שמזלזלים ח"ו במנהגי אבותינו, לא מיניה ולא מקצתיה, חלילה. רק אנחנו מסבירים זאת, וההסבר לפי דעתי מאד מתקבל על הדעת, וזאת לאחר שאין לכך יסוד בשום ספר.

הערה בכתב מהקהל: דבריו מתבארים מתוך דברי עצמו בספרו שם טוב פרק ה' מאבל הלכה י"ח ד"ה ודע וז"ל, כל אלו הדברים שציוו חז"ל

של שמחה, מצד כבוד שבת, עניין עונג שבת וכו', אדרבה. גם לדברי האומ' שאין בשבת מצוה של שמחה, זה רק ביום טוב, מ"מ עונג שבת הוא מצוה מדברי הנביא ישעיהו כידוע, ואכמ"ל.

[לגבי תמיהת מעב"ת על מה שכתב מהרח"כ מדינא מותר הואיל וכו'. נראה שקיצר בזה, וכוונתו דמדינא מותר אפילו בימות החול, אלא שנהגו איסור אפילו בשבת. וכן יש ללמוד ממה שכתב שם באורח חיים סימן קס"ח לעניין סעודת מצוה בשבוע שחל בו תשעה באב, דפשוט שמותר לומר שירות ותושבחות כמנהגינו (נשיד ושירה) בלי ריקודים ומחולות ובלי פח שקורין תנכ"ה, לפי שכל שירות של תימנים הן בסוג תפלה לה', וגם כן הן על הגלות והצרות שאירעו עכ"ד. הוספת ידידנו הרב איתמר חיים כהן שליט"א].

אינני יודע, מדוע הוא נימק את ההיתר, מצד דבר זה. מצד הדין.

מצד שני, הוא אומר בזה"ל, 'לא לזלזל במנהגי אבותיו'.

יכול להיות, שאפשר להסכים לכך, מכיוון אחר. דהיינו, אם מישחו אינו מוכן לקבל את מה שאנחנו אומרים, או מה שביארנו בס"ד שזהו רק דבר רגשי ולא הלכתי, אזי ממילא ייראה לו שזהו זלזול במנהג אבות. בעזרתו יתב' אבסס זאת עוד מעט, כי ישנם דברים דומים כאלה. מי שחושב שהוא עושה כנגד המנהג, אין הכי נמי, אצלו נראה שהוא מזלזל במנהגים. מי שמבין, שזהו מנהג. אולם צריכים להסביר להם, כי הדבר ההיפך, זה לא נחשב מנהג. אף אחד מחכמי תימן לא כתב דבר כזה, לא מובא בשום ספר. רק שבמציאות, לא שרו. וכעת השאלה, איך לפרש זאת? זהו עניין של פרשנות והבנה.

לגבי סיום דבריו, 'בכדי שבזה יזכה לנחמה שלימה', צריך ביאור. מה הקשר? אם אדם לא ישיר, הוא יזכה לנחמה שלימה? זהו דבר הטעון הסבר. הוא אומר בזה"ל, 'כדי שלא לזלזל במנהגי אבותיו אסור, בכדי שבזה יזכה לנחמה שלימה'. בפשטות כוונתו שזכות זו תעמוד לו.

שכתב רבינו ז"ל שיתנהג בהן האבל, אם נוהג בהן כראוי, אזי ימצא לסוף נחמה שלימה ושמחה. וכמו שדרשו חז"ל במדרש (קהלת רבה פרשה ז' אות ה') על פסוק (קהלת ז', ב') טוב ללכת אל בית אבל וגו', שכל המתאבל הקב"ה משמחו, שנאמר (ישעיה כ"ט, י"ט) ויספו ענוים ביי"י שמחה [ע"כ]. מי הוא העניו, זה האבל שהוא מתנהג בדברים אלו שציוו בהן חז"ל, שהוא בסוג עניו, שיזכה לשמחה כשמחת ירושלים הנאמר בה שמחו את ירושלים וגו' שישו אתה משוש וגו' עכ"ל. [ויש לדון בפירושו זה ללשון המדרש, ואכמ"ל]. ופשיטא ליה דהוא הדין לדברי אבילות שאינם אלא מנהג. ואפשר דאתו במכל שכן, שהרי הוא מתאבל יותר ממה שציוו חז"ל.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. יישר כוחך.

*

ישנו דבר דומה לכך.

הרי על פי הש"ס והפוסקים, מותר לעשות נישואין, לאחר שלושים יום לפטירת אביו או אמו, אולם במציאות לא נהגו זאת, אלא מחכים אחרי י"ב חודש.

כתבתי על כך בס"ד בשלחן ערוך המקוצר [ויד ח"ב סימן קצ"ב סעיף א'] בזה"ל, כל שלושים אסור לאבל לישא אשה, אפילו ללא סעודה. וכן אשה אבלה אסורה להינשא עד לאתר שלושים. ולאחר שלושים מותרין, אפילו על אב ואם, ואפילו לעשות סעודה.

ובהערות [עיני יצחק, הערה א'] הוספתי כך, ומה שרגילים לימנע מנישואין כל י"ב חודש על אור"א, נראה שאינו אלא משום עגמתנפש (ועיין עוד לעיל סימן קצ"א הערה י' בשם פלא יועץ).

אולי אפשר להוסיף על כך, לגבי המלים 'עגמת נפש', כי מלבד זאת, בעיני הבריות הדבר נשמע תמוה, כיצד אתה עושה חתונה כעת?

אבל, הלכה זאת הלכה. אז או שיש לו עגמת נפש פנימית, ואיננו מסוגל להתחתן כעת, או לומר שירה. או מפני – וישנם עוד דברים כאלה – איך שהבריות מסתכלים על זה. כביכול לא מכבד את זכר הנפטר.

וגם כדי שישתתפו קרוביהם בשמחתם כרגיל וכיו"ב. הרי קרובי משפחה, לא יוכלו להשתתף. לכן, דחו את החתונה.

כי לא מצינו מי שמחמיר בדבר. שם בתימן המדובר, שעשו חתונות בגיל צעיר, בגיל 16-17. אולם היום מאחרים זאת, בודאי שלא טוב להתעכב. לא די שמאחרים בכמה שנים את החתונה, אז אם ח"ו קורה אסון, לדחות בעוד שנה? בודאי שלא. כי אין לכך תוקף הלכתי. ומובן, שהכל לפי העניין.

[דומה לזה, גם מה שנהגו שלא ללכת בשבת לבתי חתנים וכדומה. וכשהיתה אמי הי"ו בתוך שנים עשר חודש על אביה, התחתן הבן הראשון של אחיה הגדול, ושאל אבא מארי זלה"ה את מהרח"כ זצוק"ל האם יכולה ללכת בשבת לבית החתן. והשיב, מן הדין מותר, אך כדי שלא יהא הדבר מוזר בעיני הבריות (זכור לי שאמר משהו בסגנון זה, ואולי עיקר כוונתו שלא יאמרו שהיא מזלזלת במנהגי אבותיה), תשב בבית השכנים. איתמר].

*

בספר נטעי גבריאל [הל' אבילות פרק קט"ו סעיף י"ג] ג"כ כתב במפורש שהדבר מותר, וז"ל, אומרים זמירות בשבת כרגיל. אך – הוא מוסיף משהו שאינו שייך לגבינו התימנים – ימעט בריקודים. הרי האשכנזים סוברים, שמותר לרקוד בשבת, כי בדורותינו אין את החשש של תיקון כלי שיר, כמ"ש התוספות בביצה דף כ' ע"א, והרמ"א בהגהתו לשלחן ערוך. אפילו דבר זה הוא מתיר, רק הוא כותב שיש למעט. ובהערה כ' הוא כותב כך, שהרי לשיר זמירות שירות ותושבחות, לא אסרו, דהוי לכבוד שבת, וכמ"ש בספר משמרת שלום אות ז' סק"ז, כלבו עמוד רפ"א, ושאר לקוטים.

אך כתבו מקור לזה משבלי לקט הל' שמחות סי' כ"ב, והמעייין בשבלי לקט יראה שאינו מדבר מזמירות של שבת, רק כתוב שם דאומרים בשבת בשחרית זמירות, וכוונתו היא על פסוקי דזמרא שנקראים בשם זמירות. הוא דן לגבי מקורם, כי המקור שהם הביאו הוא קצת תמוה. כיון שכשהם מדברים על

אין עניין שהאבל יהיה עטוף סתם בטלית, אלא העניין הוא לכסות בעיקר את הראש בטלית. רואים אצל האבלים, שהטלית על הגוף והכתפיים. פעם שאלתי איזה אבל, אחרי שדרשתי שם, למה אינך מכסה את הראש? הוא ענה לי, כי אני רוצה לראות אותך...

כנראה, אולי השינוי נכנס בטעות מכך שראו בשלחן ערוך וי"ד סימן שפ"ו סעיף א', שכתוב כי עטיפת הראש זה בזמן שהאבל נמצא יחידי, אולם כאשר באים המנחמים יש לגלות את הראש. וז"ל הש"ע, אַבֵּל חַיִּיב בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ, דְּהֵיִינוּ שִׁכְסָה רֹאשׁוֹ בַּטְלִית אוּ בַסּוּדָר, וַיַּחְזִיר קִצְתּוֹ עַל פִּי וְעַל רֹאשׁ הַחוּטָם. וְהֵנִי מִלִּי שְׂצָרִיךְ עֲטִיפָה, בְּכָל הַיּוֹם. אֲבָל כְּשֶׁבָּאִין מִנְחָמִים אֲצִלוּ, מְגַלָּה רֹאשׁוֹ לְכַבּוּדָם. א"כ אם הם מכסים את הראש בזמן שאין אנשים, ומגלים כאשר יש אנשים, אולי זה נכון, עכ"פ לפי דעה זו. ברם אינני חושב שהם עושים כך.

אם הם עושים זאת על פי השלחן ערוך, צריכים לראות כי החיד"א בברכי יוסף [שם סימן שפ"ו סעיף ב'] מעיר על זאת, והוא אומר כי למעשה לא נוהגים כך. זהו דבר מעניין. לפחות עד זמן החיד"א, עדיין היה אצל הספרדים מנהג זה של עטיפת הראש מקובל וידוע. היום בזמנינו, נעלם אצל הספרדים עניין עטיפת הראש לאבלים. אולם עוד מעט נראה, כי זאת ממש 'הלכה'. בכל אופן, אצל החיד"א, הדבר היה פשוט.

החיד"א כותב כך, עטיפה בכל היום וכו'. העולם נוהגין שאין האבל מתעטף בעטיפת הראש כל היום, אלא בשעה שבאין לנחמו, היפך מ"ש הפוסקים דעטיפה כל היום. וכשבאים מנחמין, מגלה ראשו.

הם עושים ההיפך מדברי הש"ע. בשלחן ערוך כתוב, לכסות את הראש בזמן שהאבל לבדו, וכשבאים המנחמים שיגלה את הראש, אבל הם עושים הפוך.

והוא כותב על כך, והרב הגדול מהר"ר חיים כפוזי בתשובה כ"י האריך לקיים המנהג, ומסיק דשפיר עבדי, ומנהג ישראל תורה היא.

ה'זמירות', כוונתם לפסוקי דזמרה, לא על השירים.

אבל הוא אומר, כי למרות זאת, אך למעשה הדין דין אמת, שמותר לשיר זמירות שבת. וכ"כ בדרכי החיים בהשמטות סי' ח'.

*

שאלה מהקהל: לגבי מה שהאבלים לא שרים בשבת, רציתי לשאול האם המשקל של דברי החמדת ימים מספיק בכדי לשנות מנהג?

תשובת מרן שליט"א: זה לא לשנות, אלא להבין על-פיו את יסוד המנהג.

המשקל שלו עצמו בלא"ה מספיק. ודאי היה גברא רבה. מהגם שלא מצאני מי שחולק עליו. אבל לא רק המשקל שלו, אלא הטעמים שלו. דהיינו, מה שהוא מסביר, מתקבל לי על הלב. כפי שאמרתי, שזהו כמו שהבנתי מהרב הישיש שהזכרתי, כי בעצם זהו דבר רגשי. אדרבה, חיברתי את שני הדברים, ואז היגעת לי למסקנא. הרי גם החמ"י ראה את המנהג הזה, הוא אומר שהרבה נוהגים כך, ובכל זאת הוא לא התייחס לזה. ממילא, חיברנו את הדברים.

לא מצד הגברא חמדת ימים [חוץ ממה שיש מפקפקים וחושדים בו שהיה מכת ש"צ כידוע, ואכמ"ל] אלא מצד דבריו עצמם. דבריו משכנעים.

ולמסקנא מותר לשיר בשבת ואפילו רצוי. ומי שקשה לו, ישתדל להתגבר על עצמו ועל רגשותיו לשם שמים לכבוד שבת-קודש, ולטובת נשמת הנפטר גם יחד.

התעוררות וחיוזוק למנהג עטיפת הראש לאבלים וחיבותה, שזוהי הלכה מדינא דתלמודא, ובפרט כשבאים מנחמים.

מצד שני, ישנו דבר אחר, אשר חושבני כי צריך לעורר עליו. שמת לי לב לכך בשנים האחרונות, אצל אבלים לא אליכם, פעמים רבות ראיתי זאת כאשר באים לנחם אבלים.

ב"ה אצל התימנים נשמר עניין העטיפה, שזהו מצד הדין, אבל עושים זאת שלא כדין. האבלים נשארים עם הטלית, אולם הראש אינו עטוף. והדבר אינו נכון.

הוא מחזק זאת, כי אכן דוקא כאשר באים המנחמים, דוקא אז צריך לכסות את הראש. נראה כי עניין עטיפת הראש, הוא בכדי להרגיש ולהראות הכנעה וכבוד ראש.

עניין כיסוי הראש באבילות, הוא ממש חובה, ולפי דעת הרמב"ם [פרק חמישי מהל' אבל הל"א], ביום הראשון זהו חיוב מדאורייתא. וז"ל הרמב"ם, אלו דברים שהאבל אסור בהן ביום ראשון מן התורה, ובשאר ימים מדבריהם. אסור לספר, ולכבס, ולרחוץ, ולסוך, ולשמש מטתו, ולנעול את הסנדל, ולעשות מלאכה, ולקרות בדברי תורה, ולזקוף את המטה, ולפרוע את ראשו. אסור לאבל לפרוע את ראשו, דהיינו לגלות את ראשו. אסור שיהיה בגילוי ראש. מלשון הפסוק [במדבר ה', י"ח] ופרע את ראש האשה. זהו גילוי. ולשאל שלום. הכל, אחד עשר דבר. הרי ביום הראשון, ענייני אבילות הם מדאורייתא, כמו שהקדים שם מיד בתחילת פרק ראשון.

לא כתוב לעת עתה כאן, עניין עטיפת הגוף, אלא עטיפת הראש. העיקר הוא הראש.

אבל לאחר מכן בהלכה י"ט, הרמב"ם מפרט וכותב כך, מניין לאבל שאסור בפריעת הראש? שהרי נאמר ליחזקאל, לא תעטה על שפם, מכלל ששאר האבלים חייבין בעטיפת הראש. הרי כשאשתו מתה, הקב"ה עשה את יחזקאל למופת, אז הוא אמר לו שלא לנהוג בענייני אבילות. אל תעשה כך ואל תעשה כך, ומזה לומדים חז"ל מה בדיוק כן היה צריך לעשות. אלא שהקב"ה אומר לו, שהוא לא יעשה, בכדי שישאלו אותו ויתן להם מוסר, ויחזרו בתשובה. והסודר שמכסה בו ראשו, עוטה ממקצתו מעט על פיו, שנאמר, ועל שפם יעטה, ואונקלוס תרגם פֶּאֱבִילָא יתעטף. זאת העטיפה.

שאלה מהקהל: זאת לא עטיפת הישמעאליים?

תשובת מרן שליט"א: נכון. ואכן ישנם כאלה אבלים המכסים את פיהם וראש החוטם. בדרך כלל, זה לא מקובל אצלנו, אבל יש להם על מה לסמוך, כמש"ש בהערה בשם רס"ג.

בשלחן ערוך המקוצר [סי' ק"צ סעיף ג'] כתבתי בס"ד כך, אבל חייב בעטיפת הראש כל שבעה (זולת בשבת כדלקמן סימן קצ"ה סעיף א'), וכן הוא מנהגינו שעוטפים האבלים את ראשם ומקצת גופם בטלית מצוייצת, אמנם אין מכסים בה את הפה וראש החוטם, אלא כדרך עטיפתנו בה בתפילה (כדלעיל בחלק אורח חיים סימן ח' סעיף י"ז). אמנם נתברר כי האמת היא, שישנם מקומות אשר מקובל אצלם שמכסים, כמו שהקדמנו. וזה בין ביום בין בלילה. וכשהולכים המנחמים, יכולים לגלות ראשם מן הטלית. העיקר הוא, בזמן שבאים אנשים לנחם.

מקור דברי השלחן ערוך הם מהרמב"ן, ומקור הרמב"ן הוא במסכת אָבֵל רבתי. כבר הרדב"ז שואל, כי מדברי הרמב"ם משמע, שאין חילוק. האבל חייב בעטיפת הראש, בלי לחלק בין אם ישנם מנחמים לבין אם אין מנחמים. לפי סתימת הדברים. וכן לפי מה ששמעתי ישנם כאלה בקהילותינו, הנוהגים לעטוף ראשם כל הזמן.

וגם מהרדב"ז [שם הל' י"ט] נראה, כי כך היה מקובל אצלו. כי הוא שואל, תניא באבל רבתי – במס' אבל רבתי כתוב – נסתם הגולל, מכסה ראשו. בא לעמוד בשורה, מגלה את ראשו. יצא חוץ לשורה, מכסה את ראשו ונכנס לביתו. באו אחרים לנחמו, הרי זה מגלה את ראשו ופותרן. משמע כי מפני כבוד הציבור, שיגלה את פניו. הדבר כתוב במפורש במסכת אבל רבתי.

ומשמע דהלכה היא. וכתבה הרמב"ן ז"ל. ותמהתי על רבינו, למה לא כתבה? מדוע הרמב"ם לא מביא זאת?

והרדב"ז אומר על כך, כמה תירוצים. ראשית, ואפשר שהוא סובר שאינה הלכה, כיון שלא קבעה בתלמוד.

לאחר מכן הוא אומר תירוצ נוסף – התירוצ השלישי – אי נמי, באותו זמן היו חוששין לכבוד המנחמים, והאידנא כולם מחלו על כבודם, ולא ראינו מי שנהג מנהג זה.

למעשה ישנה סתירה, לגבי איך נוהגים כאשר אין אנשים. וחושבני כי הא גופא, בגלל שזהו דבר שעושים אותו כאשר אין אנשים, מאחר שהדבר לא נעשה בפרהסיא, ממילא אי אפשר לקבוע מהו המנהג. ע"כ ישנם כאלה החושבים לכסות, וישנם כאלה החושבים לא לכסות. הדבר אינו ברור. מה שידוע לי הוא, שכאשר לא נמצאים אנשים, מגלים את הראש. ק"ו כאשר חס לאנשים, ולכל הפחות בזמן שאין אנשים. אבל ישנם כאלה האומרים ההיפך. א"כ או שהם עושים זאת מדעת עצמם, או שאכן כך צריך להיות, כפי שנראה מדברי הרמב"ן. אם הם יכולים לסבול זאת, מה טוב. אני רק אומר, כי הסתירות בעדיות לגבי מה נוהגים כאשר אין אנשים, זה בגלל שהדבר לא נעשה בפרהסיא, ע"כ יכול להיות שהדברים לא מוסכמים. אי אפשר לקבוע בזה 'מנהג', כי זה דוקא כשאין אנשים.

עונה מהר"ר חיים כפוס – שהיה אחד מגדולי רבני מצרים – בזה"ל, גם בעיני יפלא, והוקשה לי זה ימים וכו'.

הוא מאריך בכך, וכותב בסוף, אמנם את זאת חזיתי ואספרה בהעמדת המנהג, והוא, כי להיות סברא זו שכתב הרמב"ן ז"ל, דבר שאין הציבור יכולים לעמוד בה, להיות כל היום מעוטף ופיו וחוטמו בלומים, כאשר הוא מן הדין בעטיפת הראש דאבל. אי אפשר לסבול זאת. לא יכול להיות. לכך נהוג עלמא שלא להתעטף, זולתי בשעה שיבואו לפניו מנחמים, ובשחרית וערבית בלבד.

והוא מביא ראיה מיחזקאל, ואפשר דענינא דיחזקאל, שכל עיקר דינו של עטיפת הראש משם נלמד – הוא הרי המקור לעניין זה – הכי משמע, ששם ציוה ה' את יחזקאל שלא להתעטף באבילותו, מה שהיה ראוי מן הדין להתעטף. הקב"ה אמר ליחזקאל, תעשה בדיוק ההיפך ממה שצריך. וישאלו לו העם, מפני מה שינה מלעשות החיוב המוטל עליו? וישיבם לומר כי הוא משל למה שיארע להם.

ואם אין חייב בעטיפת הראש אלא בהיותו יחידי, ובפני העם אינו מתעטף, לאיש מקום

גם אח"כ [בפרק י' הלכה א'] הוא כותב זאת לגבי עניין של שבת. הרי ישנו דבר כזה, כי כיון שהדבר נעשה לכבוד המנחמים, המנחמים מוחלים על כבודם. ישנם כמה הלכות, שרואים את העניין הזה. למשל לגבי מה שכתוב, שכאשר המנחמים באים לנחם, האבל יושב על הארץ, וכן המנחמים, ולא יושבים על הכיסאות. כפי שנאמר [איוב ב', י"ג] וַיֵּשְׁבוּ אֹתוֹ לָאָרֶץ. אלא מאי, האבלים מחלו על כבודם, בכדי שהאנשים ישבו על הכיסאות. לכן הדבר מותר. זהו דבר, שאפשר שישתנה.

לפי דברי הרדב"ז, הרמב"ם סובר כי בין אם ישנם מנחמים ובין אם אין מנחמים, האבל חייב לכסות את ראשו. כך הוא כותב.

מה שהברכי יוסף כתב בשם תשובה כת"י מהר"ר חיים כפוס, ב"ה בזמנינו נדפסה התשובה הזאת, בשנים האחרונות, והוא כותב [בסימן מ'] כך, שאלת ממני ידידי ידיד ה' ישמרך השומר אמת לעולם, על הא דכתב הרמב"ן ז"ל בתורת האדם, בחיוב עטיפת הראש דאבל, והביאו הטור יורה דעה סימן שפ"ו וזה לשונו, והני מילי שצריך עטיפה בכל היום, אבל כשבאים אחרים ומנחמין אותו, מגלה ראשו מאותה עטיפה, כדתניא באבל רבתי נסתם הגולל מכסה ראשו ונכנס לביתו ופוטרן. עד כאן לשונו. והר"ן ז"ל בפירוש ההלכות במועד קטן, הביא הא דהרמב"ן ז"ל בלשון רבים וזה לשונו, בחיוב עטיפת הראש כתב ז"ל הני מילי וכו', והביאו ראיה מדתניא באבל רבתי וכו', נראה דהאיי שמעתא לאו הרמב"ן לחודיה אמרה. משמע שזאת לא רק דעת הרמב"ן.

ולך הוקשה, כי מנהג הכל מימי עולם ושנים קדמוניות היפך מזה, כי אדרבה כל היום יושבים בלי עטיפה, וכשבאים אחרים לנחמם מתעטפים. השואל מתפלא, כי במציאות אנו רואים ש'העולם' עושה ההיפך.

וביקשת ממני, על מה סמכו העולם לנהוג היפך דברי הרמב"ן ז"ל והחונים עליו, מאחר דליכא מאן דפליג עליה. וכל שכן שראייתו גדולה, הא דתניא באבל רבתי, וראיה ברורה היא.

לשאל ליחזקאל מפני מה לא התעטף, כי כך הוא הדין שבפני העם אינו חייב בעטיפה. מה ישאלו אותו?

מכך גופא הראיה, אם אנשים ישאלו אותו למה הוא לא מתעטף, הדבר סימן כי בזמן שנמצאים אנשים, אז צריך היה להתעטף.

ודוחק לומר שעל שאר השינויים ישאלו, ולא על העטיפה. אולי נאמר, שמא ישאלו אותו לגבי דברים אחרים, על שאר השינויים, ולא על דבר זה. זהו דוחק. אלא ודאי מפשטיה דהאיי עניינא דיחזקאל משמע, ששורת הדין הוא, דלא מִפְּיִיב האבל בעטיפת הראש אלא בפני העם, ויראו יחזקאל באבילותו שלא התעטף בפניהם, ולכך ישאלו לו. זה נראה לי אמת בהאיי עניינא דיחזקאל. בודאי הפשטות היא כך.

ובסוף דבריו, הוא מביא ראיה מן הגמרא במסכת מועד קטן ודף ט"ז, ההיפך מהרמב"ן שהביא ראיה ממסכת אבל רבתי. וזה לשונו שם, ועשה אזניך כאפרכסת ושמע אמרתי, כי יכולתי לומר שאפילו מאותה בעיא דמועד קטן שהבאתי למעלה סעד וראיה לדברי הרמב"ן, משם נעמיד חזון וראיה למנהג העולם, היפך לדברי הרמב"ן. ישנו כאן קצת פלפול, לא אכנס לכך, זאת סוגיא במסכת מועד קטן, שם הגמרא דנה לגבי מצורע אשר ג"כ חייב בעטיפה, כפי שנאמר ז'על שפם יעטה, ומתוך הסוגיא הוא מביא ראיה כי אדרבה, הרי האבל אינו כמו מצורע. לגבי מצורע נאמר, פָּדָד יֵשֵׁב ויקרא י"ג, מ"ז, ובכל זאת הוא חייב בעטיפה, והאבל דוקא בפני אנשים הוא כן חייב בעטיפה.

ועכ"פ המסקנא שלו היא, ואף על פי שזה יציב ונכון למעמיקי העיון, הייתי מבטלו וגונוזו מפני דעתו של הרמב"ן ז"ל, לולי כי מנהג העולם פשט היפך דבריו, ראיתי לכתוב דברים אלו להעמיד המנהג על תלו על פי ההלכה וכו'.

כך היא מסקנתו, וכך הביא החיד"א בשמו, וזהו חיזוק גדול למה שמקובל גם אצלנו בדר"כ, כפי שידוע לנו.

גם נשים אבילות צריכות להתעטף בשבעת ימי האבל, חשיבות החזרת מנהג זה, ולגבי הרדיד שלבשו הנשים כשיצאו מן הבית.

ישנו עוד דבר לחידוש, שחושבני כי גם אצלנו התימנים הוא צריך תיקון.

מה עם הנשים? בשלמא הגברים, מתעטיפים בטלית שיש להם, אולם מה לגבי הנשים? בדרך כלל, לא ראינו בזמנינו שהנשים מתעטפות, חוץ מהחבאנים. יוצאי חבאן, אשריהם ואשרי חלקם. זכורני שפעם הייתי שם בניחוס אבלים, ואמרו לי שהנשים מתעטפות בצעיף לבן, המיוחד לאבילות. השתוממתי על כך. אבל טוב מאד, הם צודקים.

והאמת היא, כי גם בארץ תימן ישנן כאלה אשר התעטפו, וכדלקמן. היום בזמנינו, רק החבאנים מחזיקים בכך, אבל בעבר גם בתימן היו מקומות שהנשים היו עוטפות את ראשן, אבל זהו הרדיד שאיתו הן היו יוצאות לשוק, ששמו היא לחֶפֶה. ממילא הן התעטפו בזה גם באבילות. אולם כיום, שהרדיד נעלם, כפי שכתוב [שיר השירים ה', ז'] הַפּוֹנִי פָּצְעוֹנִי נִשְׂאוּ אֶת רִדְיָי מֵעָלַי, בדרך מליצה. ממילא גם באבילות זה נעלם.

אבל, אפשר לקיים זאת, ע"י צעיף. הרי בחורף ישנו צעיף, א"כ אפשר להשתמש בצעיף.

הרי בכל דיני אבילות, אין חילוק בין איש לבין אשה. זה אותו הדבר.

רק שניסיתי ללמד זכות על כך, בשלחן ערוך המקוצר [סימן ק"צ, בענין יצחק אות ג'], כי אולי כיון שכתוב בגמ' מסכת עירובין [דף ק' ע"ב] עשר קללות נתקללה חוה. ואחת מהן, שהיא תהיה עטופה כמו אבל. א"כ בלאו הכי היא כל הזמן עטופה כמו אבל. [מִרְנָה שְׁלִיט"א פונה למשתתפי השיעור בשאלה:] האם אתם מסכימים? זהו תירוץ?

כך כתבתי שם, וכעת אוסיף כמה דברים שהוספתי בעז"ה למהדורא המושלמת. ויש מקומות בתימן (כגון עי"ת צנעא) שגם הנשים עטפו הרדיד על מטפחות ראשן – הוספתי כאן 'זכתיפותיהן' – והוא בגד מעין הצעיף כעת כאן (שעוטפים סביב הצוואר בימות הקור) אלא

ההלכתיות בדורינו, קצת נתערערו, כיון שהציבור ירד הרבה מן הבחינה הרוחנית. א"כ זאת אינה ראייה, מה שעד היום שתקו על כך. גדולי הדור התימנים לא יכלו למחות אפילו על ריקודים מעורבים, הכי הרבה – אם היו רואים ריקודים מעורבים – היו בורחים מן החתונה. הלכו. אבל לא יכלו למחות ולתקן. ברוך ה', בעשרות שנים האחרונות הציבור שלנו מתחזק. אבל חושבני, כי את העניין דלעיל, צריכים לתקן.

לגבי מה שאמר כת"ר שליט"א כי גדולי הדור לא יכלו למחות אפילו על ריקודים מעורבים, יש יוצאים מן הכלל, כגון מה"ר מאיר צובירי זצ"ל רבה של גדרה, שפעם אחת השתתף בזקנתו בחתונה באולם ירושלם פה עירנו בני ברק, וכשהתחילו לרקוד הכה אותם במקלו, כמדומני ברגליהם.

יש גם שאינם רבנים ומחו, כגון ר' יוסף צאלח זצ"ל משכונת נוה אחיעזר בעירנו, שבחתונת בנו הגדול שמעון נר"ו כשהתחילו לרקוד, ביקש מהם לחדול מכך. וכשראה שאינם שומעים בקולו, תפס את אחד הרוקדים בגרונו ואמר לו, אם אינך מפסיק אני חונק אותך. ומתוך זה למד לקח, ובחתונת בנו השני עשה הפרדה מליאה בין האנשים לנשים ועמד בפתח, וכל מי שרצה להיכנס עם אשתו, אמר לו האנשים נכנסים מכאן והנשים מכאן. אחד מהם אמר לו, אני רוצה לשבת עם אשתי. אמר לו, אם כן תחזור לביתך ושם תשב עמה. את המעשה הראשון, כמדומה לי שראיתי בעיני. ואת השניים האחרים שמעתי מפי אבא מארי זלה"ה, שהיה מספר זאת בהתפעלות, כיצד עשה כך, אחרי שבשנים הראשונות בעלי השמחה לא היו יכולים להשתלט על המצב. איתמר.]

כיון שאנחנו סוברים שעטיפת הראש היא חובה, לא כמו הספרדים, כי אצלם נעלם לגמרי עניין עטיפת הראש, למרות שזאת הלכה מפורשת בשלחן ערוך. מי שמיקל בכך, זהו הרמ"א, והספרדים בסוף הלכו אחרי הרמ"א. גם הסתכלתי וחיפשתי בילקוט יוסף אבילות,

שהוא רחב יותר ממנו, שבשאר ימים היו מתכסות בו רק בצאתן מחוץ לביתן משום דת יהודית כמבואר ברמב"ם פכ"ד מהלכות אישות הלכה י"ב. ומנהג חבאן שעוטפות ראשן – הוספתי כאן, 'זרוב גופן' – בסדין לבן, והוא מיוחד דוקא לאבילות. כאשר יצאו החוצה היה הבגד שחור, אולם לאבילות היה אצלם בגד לבן. משום מה. אינני יודע, מהי הסיבה. אולי על שם אם יהיו חטאים כשני, כשלג ילבינו. או כדי שיהיה דומה לטלית שלגברים שהיא לבנה, אם נהגו אכן שם בטלית לבנה. צ"ע. וישנו עוד דבר חידוש אצלם, ונוהגות כן אפילו בשבת. הם לא החשיבו זאת אבילות בפרהסיא, משום מה. אבל זהו נושא נוסף.

ובהמשך כתבתי, ומצאתי כתוב (בקובץ כת"י כולל כפי הנראה מנהגי איזה כפרים בתימן) שקושרות חבלים, או סמרטוטים ע"כ.

ומקומות שלא נהגו הנשים לשנות בעטיפתן, צ"ע שלא מצינו חילוק בין נשים לאנשים בעניין דיני אבילות.

ויש ליישב בדוחק על פי האמור בעירובין דף ק: מהקללות שנתקללו הנשים בגלל חווה, עטופה כאבל. ופירש"י בושא לצאת בראשה פרוע יעו"ש. וכ"ה בפדר"א פרק י"ד ובכמה מדרשים וכו'. ומאחר שכל הזמן היא עטופה כאבל, לכן לא הצריכה עטיפה נוספת באבילות.]

וכן בזמנינו כעת כאן שאינן יוצאות חוצה ברדיד על ראשן (עיין לקמן חלק אבן העזר) ממילא בטלה עטיפה זו אצלן גם בימי האבילות. אולי הדבר כך, כיון שבלא"ה היא עטופה.

הבאתי, כי ישנם מנהגים באיזה כפרים בתימן, ששמו חבלים או סמרטוטים על ראשן. כנראה להרבות ולהגדיל הצער. לא משנה. העיקר שעשו משהו.

אולם היום, לצערינו אצל הנשים אין שום דבר שינוי באבילות. חושבני, כי זהו דבר שצריך לתקנו. והדבר אינו רק 'מנהג', אלא זאת חובה מן הדין, וביום הראשון לאבילות זה מדאורייתא. לצערינו, חושבני כי ההנהגות

ובמדומני שאין שם זכר לעניין עטיפת הראש. ולמעשה מן החיד"א רואים, כי הדבר עדיין היה מקובל אצל הספרדים אפילו בזמנו.

הספרדים לא החזיקו את המסורת כמונו.

בעל שלחן גבוה – זהו מהר"ר יוסף מולכו – כותב בזה"ל, ומנהג ירושלים ת"ז כמה שכתב רבנו – דהיינו מרן הש"ע – לעטוף מפה שחורה ראשו ופניו ופיו וחוטמו, ולא נשאר מגולה אלא עיניו. הוא אומר, כי כך היה המנהג בירושלם. הרי הוא היה שם. זה לפני כשלוש מאות שנה. גם בדברי מהריק"ש בערך לחם, שהיה במצרים, מובא שהמנהג לא להתעטף הוא רק באשכנז.

ומנהג שאלוניקי, לא זה ולא זה, אלא כמה שכתב הרב המפה בסמוך, דקיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל. הנה כבר בזמנו, הדבר נעלם אצל חלק מן הספרדים.

אולם למעשה, הסיבה שהאשכנזים לא נהגו זאת – כפי שהרמ"א כותב בזה"ל, וי"א שאין נוהגין במדינות אלו בעטיפה (הגהות מיימוני פ"ה). וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו. והם כותבים על כך, שתי סיבות. ראשית, כיון שהם חיים בין אומות העולם, ועבדים ושפחות נמצאים בינינו, אזי בעיניהם זהו צחוק והיתול. הם היו עושים מכך, לעג וקלס. אינני יודע למה, אבל כך הם כותבים. וישנם כאלה הכותבים, כי היו כאלה שחשבו שעשו כישוף ע"י העטיפה. אינני יודע מה הקשר, אבל זאת היתה המציאות. לכן נמנעו.

גם מרן בבית יוסף [ויד"ס] שפ"ו הביא את העניין הזה, וכתב בזה"ל, וכתבו הגהות מיימוני פ"ה בשם סמ"ג על עטיפת אבל, באלה המלכיות לא נהגו – דהיינו, בארצות שלהם, באירופה, לא נוהגים זאת – מפני שמביא לידי שחוק גדול מן הנכרים, ועבדים ושפחות שבינינו ע"כ. אינני יודע, למה עשו מכך צחוק.

איך שיהיה, אומר הבית יוסף, ואנו לא ראינו ולא שמענו מי שפטר מעטיפה מפני טענה זו. אין היתר כזה. וכי זאת סיבה? בודאי שלא. משמע שיש את הסיבה, ובכל זאת המשיכו

האבלים להתעטף. אולם היום בזמנינו, הרי גם טעם זה כבר לא שייך. אבל כיון שהדבר התבטל, התבטל. כך ישנו כלל כזה, כנז' באגרות משה לגבי זימון על יין בשלושה אנשים. וכדומה. אבל אינני יודע האם הדבר שייך גם בנ"ד, כי עניין זה הוא ממש חובה. גם אם נגיד שהיתה סיבה מוכרחת לבטל זאת.

היום אצל האשכנזים, לכל הפחות ישנו לכך עוד זכר, כי אלה שהולכים עם מגבעת, הרי מחשיבים לפעמים את המגבעת כמו עטיפה. הרי ישנו מושג נוסף, שהוא עטיפת הדיינים. כי הדיינים – משום כובד ראש – כאשר הם יושבים לדין, הם חובשים מגבעת. אצלנו התימנים, בתימן, הדיינים יושבים מעוטפים בטלית. מתעטפים ממש, כפי שחז"ל התכוונו. בתרבות האירופאית, הדבר אינו מתאים, כי הבגד העליון הוא חליפה והמגבעת, שינו את הדבר, אזי גם דבר זה נשתנה.

בספר בני ברוך [סימן י"ז סעיף א'] הביא את מנהג האשכנזים בזה"ל, אין נוהגים במדינות אלו בעטיפה, וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו. ומיהו יש לנהוג בעטיפה קצת – משהו, יש להם עוד 'זכר' לעטיפה – דהיינו למשוך הכובע למטה לפני העיניים כל שבעה. להוריד קצת את הכובע, לפני העיניים.

ובהערה ה' הוא כותב, שפתי כהן שם, וכן כתב הט"ז בשם הב"ח שמביא בשם הרוקח, אבל חייב בעטיפה כמו עתה שמושכין הכובע לפני העיניים כל ז', ובשבת בצינעה עכ"ל. ובערוך השלחן כתב, ונכון לאבל להסיר הכובע מראשו כל ז' ולישב באופן זה אם אפשר לו. שישב כל הזמן עם כובע. ובחכ"א ובג"ה – ובחכמת אדם, ובגשר החיים – לא הביאו עטיפה זו.

א"כ אצל האשכנזים עוד נשאר משהו, מעין העטיפה, ואצל הספרדים הדבר בכלל נעלם. ואצל התימנים, עניין העטיפה קיים, אבל מקרוב הושפעו, וקצת נחלשו. טוב שמחזיקים את עניין העטיפה, אולם צריכים לדעת כי אין העיקר עטיפת הגוף, אלא העיקר הוא עטיפת

ראיתי למהר"י הלוי אלשיך צוק"ל שהספיד בלויה, וכיסה את ראשו בצעיפו. איתמר.

עשה כעין שנהגו בתימן שהמספיד מתעטף אז בטליתו, כי היו הולכים איתה תמיד מקופלת על הכתף בשווקים וברחובות כידוע, לכן היתה מצויה להם. הלכך כיום בארץ ישראל שבטל מנהג זה, עקב שינויי המלבושים והתרבות, השתמש בצעיף. יב"ן.

שאלה מהקהל: לגבי הנשים, בעצם זה כפי המנהג של שאר מקומות בתימן?

תשובת מרן שליט"א: נכון. יש מקומות שלא נהגו, דהיינו שהנשים האבלות לא התעטפו, משום מה. אבל אפי' אלה שנהגו, כגון בעיר צנעא, כיום הדבר התבטל אצלם.

יש דבר קשור לזה, שכנראה בצנעא לא היה, אבל בשאר מקומות בתימן היה נהוג, שהנשים המקוננות מכסות פניהן. שמעתי למשל על העיר רדאע, והמשיכו גם בארץ. בעבר לא ידעתי, אבל נות'בית תליט"א אמרה לי כעת, שבזמנו כשנלב"ע אאמו"ר זצ"ל, ואמי ז"ל פרצה בקינה, כיסתה תחילה את פניה וראשה במטפחת, וקוננה בקול מר. אם כן כנראה גם אצלינו בתימן היה נהוג כך. כנראה הטעם לזה כדי שלא יראו אותה בוכה.

המלה 'רחשין' בפיוט אומר בשבחין, נראה יותר שפירושה חגבים, ולא דגים קטנים.

דרך אגב, כיון שהזכרנו את החמדת ימים, איך היגעת אל החמדת ימים הזה?

מישהו שאל אותי, מה הפירוש המלים שבפיוט אומר בשבחין וכו', ונונין עם רחשין? מה זה 'רחשין'?

אם אתם יודעים ומכירים את הפיוט הזה, מי ששר אותו, יש לו ניגון של אזהרות, [מרן שליט"א מדגים זאת] אומר בשבחין, למיעל גו פתחין, דבחקל תפוחין, דאינון קדישין. וכו'. קריבו שושבינין, עבדו תיקונין, לאפשא זינין, ונונין עם רחשין.

נונין בלשון ארמית, זה דגים. ו'רחשין', זה שרצים. תרגום הפסוק ויקרא י"א, מ"א הַשָּׂרָץ הַשָּׂרָץ, הוא 'רחשא דרחיש'. וכן [בראשית א',

הראש, ובפרט כאשר באים מנחמים, לפי מה שאמרנו לעיל.

וצריך תיקון נוסף, לגבי עניין עטיפת הנשים. כי גם דבר זה, הוא ממש חובה. וכפי שאמרנו לעיל, אפשר לעשות זאת עם הצעיף.

שאלה מהקהל: אולי הנשים לא התעטפו, כי אין להן טלית שלתפילה כמו לגברים?

תשובת מרן שליט"א: אין קשר בין הדברים. חיוב העטיפה לאבל, הוא יכול להיות בכל צורה, וכמפורש בשלחן ערוך שזה בין בטלית בין בסוּדָר, וכדלעיל. מקור מפורש לכך, הוא רב מתתיה גאון, הובא בטור שם. אלא שהוקבע בקהילותינו להשתמש לכך בטלית המצוייצת, לפי שזה מצוי. אבל ברור שהיא לאו דוקא.

אין לדייק מלשון הגמרא עטופה כְּאַבְל בלשון זכר, ולא נקטו כְּאַבְלָה, שנשים לא התעטפו בימי אבלן. כי לא רק מפני שזה סגנון בעלמא בתורת מושג, כמו אבל, אלא גדולה מזו, שאם היו אומ' כאבלה, זה היה מטעה, כי מובן מזה ההיפך שצריכה אשה תמיד להתעטף ברדיד לא רק כשיוצאת מן הבית לשוק, אלא אפילו בהיותה בתוך ביתה. והא ליתא. דוק והבן.

שאלה מהקהל: אצל האשכנזים ביטלו את העטיפות האלו, אבל יש להם עטיפה של ספדנים.

תגובת מרן שליט"א: יכול להיות, ששם ישנה סיבה אחרת. וכי בלוויה, הספדנים אצלם מתעטפים בטלית? לא בלוויה, אלא בתוך השבעה. נכון, נזכרתי שראיתי פעם אחד ספדן אשכנזי שהתעטף, אבל יכול להיות שזה ג"כ עניין של כובד ראש. וישנה עוד תועלת בעטיפה, כפי שמהר"ח פאלאגי כותב, שהדרשן יתעטף בטלית, כי הדבר מגין מעין הרע. אולי ישנה כאן עוד סיבה. אינני יודע, למה 'עין הרע' דוקא עכשיו? אולי בגלל שכעת שולטים הדינים, ישנן חשש של עין הרע.

[אחרי השיעור, חיפשתי בס' ציצית הלכה פסוקה, וראיתי בדף שס"ו שיש שנהגו בכל הדרשות וגם בהספד שהרב הדורש מתעטף, ויש שגם הספדנים לא התעטפו יעוש"ב. יב"ן.

כ"ו] ובכל הרמש הרמש, רחשא דרחיש'.
לכאורה, וכי המדובר בלאכול שרצים?
אלא התשובה, כי המדובר בחגבים. השרץ
היחידי שמותר לאכול, הוא החגב. כפי שנאמר
[ויקרא י"א, כ"א-כ"ב] אַךְ אֶת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל
שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֵלֶךְ עַל אַרְצָה, אֲשֶׁר לֹא [לו]
כָּרְעִים מִמֶּעַל לָרֶגְלָיו לְנִתֵּר פֶּהָן עַל הָאָרֶץ. אֶת
אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכְלוּ, אֶת הָאֲרָבָה לְמִינוֹ וגו'.
חיפשתי בספרים, אולם אף אחד אינו מסביר
כך. והחמדת ימים – כאן אני הקטן חולק על
החמ"י – נדחק דוחק עצום, הוא לא שואל את
השאלה אלא מסביר, כי 'רחשין' אלו דגים
קטנים. לכאורה, וכי דגים קטנים, נקראים
רחשין? היכן מצינו זאת? לדבריו, 'נונין' זה דגים
גדולים, 'ורחשין' זה דגים קטנים. אינני יודע, זהו
פירוש הנשמע תמוה.
'קריבו שושבינין, עבדו תיקונין, דהיינו השבת
היא השכינה, שבת מלכתא, היא הכלה.
לעשות תיקונין, לתקן את הכלה. תכשיטי
הכלה. עושים זאת ע"י שהשושבינין יתקרבו,
דהיינו אנחנו בני ישראל, אשר מכבדים את
השבת. ואיך לתקן את תכשיטי השכינה? ע"י
'לאפשא זינין'. דהיינו, להרבות מיני תבשילים
ומאכלים לכבוד שבת. 'נונין עם רחשין'.
אומר החמדת ימים, באותו מקום, בזה"ל,
ואמר לאפשא זינין, שצריך גם המעשה
להרבות במיני פירות ומיני תבשילין נאים,
ונונין עם רחשין דגים גדולים ודגים קטנים וכו'.
אינני יודע, לא ידוע לי היכן כתוב כזאת.
חיפשתי בספרים אחרים, ישנם כאלה האומרים
שזה עופות, שהם רוחשים, דהיינו כשהם עפים.
אינני יודע, איפה מצאנו דברים כאלה?
נכון שפירוש שורש רחש, הוא כל דבר
המתנועע. כגון שכתב רש"י בפ' ויקרא [ב', ז']
מִרְחֶשֶׁת. ובתהלים ע"פ רַחֵשׁ לִפִּי דָבָר טוֹב
[תהלים מ"ה ב'] פירש"י, כך התחיל המשורר
בשירו, השריץ לבי בקרבי דבר טוב בשבחך
את הת"ת. רחש לשון נענוע, וכן כל לשון
שיריץ וריחוש ע"כ.
אבל כאן זה שם עצם, כמו נונין. 'נונין עם
רחשין'. לא מצאנו שעופות נקראים כך.

דיברתי על כך בשיעור של בחורי הישיבות
הקד' שיחיו, בליל ששי, אמרתי את הפירוש
הזה, וישנו גם סיפור – לא ניכנס אליו כעת –
שהיה בזמן האר"ל, שראה ברוחקדשו כי
נגזרה גזירה שיבוא ארבה גדול על העיר צפת,
אשר ישחית את כל יבול הארץ, שלא ישאר
מחיה בכל ארץ ישראל. וכתוב שהאר"ל אמר
שיתנו צדקה לאיזה עני אשר היה מתלונן על
מצבו וכו'. בזמנם היה נפוץ עניין הארבה, לא
ניכנס לנושא הזה. בכל אופן, מסתבר לענ"ד
שהאר"ל מתכוון על חגבים. הרי גם בשלחן
ערוך [סימן פ"ה] כתוב, כך משמע ממנו, שמותר
לאכול חגבים. רק האחרונים כותבים, שישנם
מקומות שאינם אוכלים אותם. אבל לפי הש"ע,
מי שידע שנקרא שמו חגב, מותר לו לאכול.
בזמן האר"ל, כנראה שאכלו חגבים. וזה כבר
נדפס בעלון תוצאות חיים 121 פרשת ויצא.
אולם במוצש"ק זו, בא אלי הבחור החשוב ר'
יהודה חרזי הי"ו ואמר לי, כי שמע שואלים
קושיא על כך. כי בשלמא דגים, אבל חגבים?
הרי חגבים זהו מאכל של עניים? וכי זה כבוד
שבת, לאכול חגבים?
עניתי לו, כן, בודאי. שואלים אם קרו, לא שנו.
ואם שנו, לא שילשו. חגבים, 'עולים על שלחן
מלכים ושרים', הדבר כתוב במפורש בש"ס
ובפוסקים, ונמצא כי זהו מאכל חשוב. משמע
מהאר"י ז"ל, שישנו עניין לאכול בשבת דגים
וגם חגבים. והרי תמיד בש"ס, 'דגים וחגבים' זה
הולך ביחד. זהו מאכל מאד משובח וחשוב. זה
לא בשוליים, לעניים.
ולא רק זאת. היום בזמנינו יודעים, כי לא רק
שזה משובח מבחינת הטעם שלו, ושזה חשוב,
אלא גם שזה מאד בריא, זה מחזק את הלב. אם
היינו זוכים. אולי בזכות זה, היינו בשב"ק יותר,
'לבי ביום שבת יבין בחידות'. היינו לומדים
ומבינים יותר טוב. כן יהי רצון.
שאלה מהקהל: זאת למרות שהם באים ע"י
קללה? כפי שכתוב ברבינו עובדיה במשנה, וכן
בתוספות יום טוב?
תשובת מרן שליט"א: נכון, זהו הגובאי. בפרק
ששי דברכות. טוב, אם יש לך קושיא, היא גם

מובן כי לפעמים ישנם הבדלים בין תרבויות, וכאשר אדם רואה משהו שאינו רגיל אליו, הדבר נראה לו משונה ומגעיל. והשני חושב בדיוק ההיפך.

שאלה מהקהל: אולי האר"י מתכוון להגיד 'רחשין', שזה תיקונים. כמו 'רחשה אסתר למלך'? שיעשו תיקון באכילה, שלא יאכלו סתם?

תשובת מרן שליט"א: איזה תיקון לעשות? פירוש זנונין עם רחשין – דגים עם חגבים. לפי זה אולי אפילו החגבים, יותר חשובים. כי כאשר אומרים 'עם', כגון 'עם עמך' בקדושת מוסף, זהו דבר היותר חשוב. ישנם אמנם חילוקי דעות, איך לפרש את המלה 'עם'. מה יותר חשוב, הראשון או האחרון. בכל אופן, הוא אמר, 'לאפשא זינין', להרבות בכל מיני תבשילים ומאכלים, זה באופן כללי, וגם 'זנונין' – דהיינו דגים – 'עם רחשין'. כעת רצונך להגיד, כי 'רחשין' היינו דיבורים אחרים? לרחוש תחילה? הדבר לא כל כך במקום.

בעז"ה נפגוש את האר"י בשמים, או לעתיד לבוא, ונשאל אותו למה הוא התכוון. חושבני כי הוא שמח שגילינו את האמת. ובלנ"ד עוד נרחיב בזה בס"ד.

*

אולי בכדי לחזק את הנושא של 'עטופה כאבל', מה שנראה לי שצריך לשדל את הנשים – לא אליכם, ח"ו שלא יקום ולא יהיה – לכסות את הראש באבילות בצעיף. הלימוד זכות שאנחנו אומרים, מצד שהיא עטופה כל השנה, ובלא"ה זאת אבילות, נראה שהדבר לא יעזור. כי מה נפשך, אם בכל השנה היא עטופה, א"כ באבילות אין היכר?

אבל יתירה מכך. באבות דרבי נתן (נוסח שני, פרק מ"ב) כתוב, 'שהיא יוצאה לשוק וראשה מכוסה'. דהיינו, הקללה שלה אינה על הפסוי הרגיל, אלא על זה שהיא יוצאת איתו לשוק. זהו הרדיד. אולם כעת אנחנו מדברים, לגבי אבילות בבית. זהו החידוש והמיוחד. כי בתוך הבית, מחייבים אותה להיות עטופה. א"כ זה לא תירוץ.

על האר"י שכנראה אכל אותם... הקב"ה אומר, 'את אלה מהם תאכלו, את הארבה למינו'. תאכלו. זהו מאכל, העולה על שולחן מלכים ושרים. כל דבר שהקב"ה עושה, גם דבר קללה, יש בו חסד. כמובן, אף אחד לא רוצה שיבואו חגבים, כי זהו נזק עצום, 'אין הצר שוה בנזק המלך'. אבל לאחר שהם באים, יש בהם גם את החסד והרחמים, באכילה הזאת.

הבאתי זאת בשע"ה בהלכות מאכלי גויים פתם ובישוליהם [ויד"ח ח"א סימן קל"ז סעיף י"ג] בזה"ל, במקום שהחגבים עולים על שולחן מלכים, ואין דרכם להיאכל חיים. ובהערה ל"ג כתבתי, וטעם הדבר נראה לענ"ד פשוט, ששם הוא מקום שעולה על שולחן מלכים ושרים, כמו שאפשר להבין מתוך דברי הרע"ק בסערת תימן דף צ"ד, כי העשירים הגם שלא אכלו חגבים כחלק מסעודתם, מ"מ אכלום כל יום לקינוח סעודה.

ובכתבי אאמו"ר זצ"ל בסוף עניין אכילת הארבה המליץ בזה"ל, לא מחמת עוני נתחבבה וכו', שולחן מלכים יוכיח דסליק עלוהי חֲגָפָא יעו"ש.

שאלה מהקהל: אבל כיום אף אחד לא אוכל את זה, כי זה משוקץ כאילו בעיני האנשים?

תשובת מרן שליט"א: מי שאינו רגיל, אכן אין הכי נמי, אצלו לכאוף יש בזה משום בל תשקצו. לכן היום נתחכמו, וטוחנים אותם. אפשר לאכול זאת טחון. מי שאינו רגיל, גם כאשר הוא רואה אנשים הלועסים קאת, הוא נגעל. מה, אוכלים עשבים? זה בושה וכלימה. פְּתִיבָנִית שוֹר אֵכֶל עֵשֶׂב וְתִהְיֶה קוֹ, כ"ו. אולם מי שרגיל, רגיל.

בעל מרפא לשון על התורה אמר, באים אלינו לעיר צנעא אנשים מארצות אחרות, ואחד מהם אמר לי, מה אתם אוכלים זאת – אינני יודע לגבי מה הוא אמר לו או איזה פעולה – הרי זה מגעיל? הוא ענה לו, כיון שהערת לי, אגיד לך את האמת. אני רואה מה שאתה עושה, וזה מגעיל אותי... כאשר אני רואה את צורת האכילה שלך וכו'.

דבר נוסף, בבן יהודע ועל הגמ' שם במסכת עירובין דף ק: מובא דבר חידוש, הוא מדייק מן הגמרא – לגבי העניין הזה, שישנן עשר קללות – כי ישנם דברים שהם אינן קללות גמורות. ביניהם, העניין הזה של כיסוי הראש. דהיינו, 'עטופה כאבל', זאת לא קללה גמורה.

והסיבה היא, דכסוי הראש, יש כמה נשים ניחא להו ביה, כדי לעשות תכשיטין וקישוטין נאים בכיסוי הראש שלהם.

ישנן נשים, שלגביהן אין זאת קללה. אדרבה, זה היכי תמצי לעשות קישוט על כך. כך הוא כותב, ומסביר בדומה לכך גם דברים אחרים יעו"ש. א"כ עכשיו באבילות, יהיה בלי קישוטין. הרי בלאו הכי, הן נמנעות אז מן התכשיטין, אפילו בשבעה, עיין מ"ש בס"ד בעיני יצחק על שע"ה סי' ק"צ אות כ"ב ד"ה ולאשה.

יצא כי יש לנו שלוש סיבות. א' צריך היכר, ב' לפי אדר"נ שהכוונה שהיא יוצאת לשוק, וכאן מחייבים אותה בתוך הבית. ג' לפי דברי הבן יהודע.

השומע ישמע, והחדל יחדל. אנחנו אומרים, מה שנראה לנו שצריך להיות.

דחיית הטענה שכתב אחד מהרבנים שליט"א בעניין האתרוגים התימניים שאין להם פיטם, ובעניין האתרוגים המרוקאיים המזוייפים כיום שיש בהם מיץ.

הראו ושלחו לי מאמר של הרה"ג יוסף עובדיה שליט"א, לגבי 'עניין כשרות האתרוגים שאין להם פיטם, וכשרות האתרוג המרוקאי'.

הוא כותב כך, זה לשון מרן השו"ע (סימן תרמ"ח ס"ז) ניטל דדו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, פסול. וכתב הרא"ש (סוכה פ"ג סימן ט"ז) שאתרוג שלא היה בו פיטמא מעולם, אינו נפסל בכך. וכן מבואר בבית יוסף (סימן תרמ"ח) וכו'. ולפי זה אם ודאי הייתה לו פיטמא, אע"ג שניטלה קודם שנקטף, פסול האתרוג. ורק אם אין ידוע שהיתה לו פיטמא, אפשר להכשיר מטעם ספק ספיקא הנ"ל. דהיינו, מה שכתוב 'אתרוג שאין לו פיטמא', הכוונה שמעולם לא היתה לו פיטמא.

וכתב בספר חזון עובדיה (סוכות עמ' רס"ו) "הזן של האתרוגים שלנו היום, שרובם ככולם הם מהזרעים שהביאו לנו אחינו יוצאי תימן, אין להם פיטמת מתחילת ברייתן, וא"כ כשרים הם בלי שום פקפוק" עכ"ל.

אבל הוא משיג עליו, חושבני כי הוא נכדו, וכותב בזה"ל, אולם אין המציאות כן, שהרי באתרוגים התימניים יש פיטמא בעודם על העץ כשהם קטנים, ואח"כ מתיבש הפיטם ונופל, ויש מהם שנשאר הפיטם עד סוף גדילתו. השגתו אמת. הדבר אינו נכון, שבאתרוגים התימניים אין פיטמא מתחילת ברייתם, כי ישנה פיטמא, רק שהיא נושרת. וכבר הרחבנו ע"ז בס"ד בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הל' סוכה ולולב.

וכן כתב בספר ישא יוסף (אפרתי או"ח ח"א סי' קל"ב) בשם אגרונוס מוסמך ר' אליעזר גולדשמידט שחקר בענין, שכל האתרוגים שאין להם פיטם, היה להם בתחילת גידולם פיטם, ובמשך הזמן נשר.

ולפי זה, בזמן הזה אין לנו אתרוגים שלא היה בו פיטמא מעולם, ולא נשאר אלא הספק שמא הפיטם הוא העוקץ כדעת ר"י הלוי וכו'. דהיינו, הצד שמחובר לאילן. אבל אם זהו החלק העליון, אזי ישנם חילוקי דעות, זה פסול.

הוא מאריך על כך, ובהמשך הוא כותב כך, בענין כשרות האתרוג המרוקאי, בספר ישרי לב (חזון, ערך אתרוג) מביא מסורת מגדולי מרוקו, שהעידו על מסורת כשרות אתרוגי מרוקו, ושלא יצא עליהם מעולם ערעור ופקפוק. ובספר ישא יוסף (אפרתי או"ח ח"ב סי' קנ"ט) כתב שיצאה משלחת רבנים ומומחים להרי האטלס במרוקו לבדוק את העניין, המשלחת שנסעה פירסמה מאמרים וסיכומים אודות מסעם, ומסקנתה היתה כי אכן עצי האתרוג הגדלים במרומי הרי האטלס, אינם מורכבים. וגם אין צורך להרכיבם, כיון שתנאי האקלים במרוקו נותנים חוסן לעץ, וגידול האתרוג מצליח בידם בלא צורך הרכבה, והחקלאים באזור זה לא הרכיבו אתרוגים מעולם. ומשום כך אמר מרן (הגר"ש אלישיב

בחזון יחזקאל להגר"י אברמסקי על התוספתא שם, העלה גירסא ופירוש שונים לגמרי.

כשעיינתי בגוף הספר חסדי דוד, ראיתי שהוא לא מזכיר בהדיא מיין, אלא רוטב וז"ל, נראה דחסר תיבה אחת וצ"ל מע אתרוג אסורין. וקמ"ל דעד כאן לא פליג ר' דוסא בסמוך אלא במעי אבטיח, אבל במעי אתרוג דהיינו הזרע והרוטב שבתוכו אסור לכ"ע. וקתני טעמא, דמאי שנא מהגרעינין דמותרין, מפני שהן מרין. ה"נ המעיים לישתרו מפני שהן חמוצין. וקאמר, דהכא שאני מפני שהקיאאות אוכלות וכו' יעו"ש. אם כן יתכן שאפילו באתרוגים שהיו בזמנו לפניו, לא היתה רק לחות מועטת, או שקיקיות מיין, כמו שיש בקצת אתרוגים תימניים. או משהו יבש כעין מה שיש במין מסויים של מילונים בפנים, מעין שבאתרוג המרוקאי לשעבר.

לאחר מכן הוא מביא, וזה תרגום דברי גאלינוס הרופא, שחי ופעל במדינות יון ורומי בתקופת המשנה "שיש לפרי שלשה חלקים, החלק החמוץ מבפנים, הבשר הנמצא סביבו, והשלישי הוא הקליפה החיצונית וכו'. ועל כן נוהגים לפתחם ולסחוט אותם, ולערב את המיין בכדורים של רפואה וכו'. אבל לתועלות אחרות, משתמשים בחלק החמוץ והבלתי נאכל של הפרי, שהזרע נמצא בתוכו" עכ"ל.

וראוי לציין שידיעותיו של רופא זה, היו חשובות מאוד בעיני הרמב"ם ז"ל, עד שחיבר הרמב"ם ספר שלם ברפואה בשם "מתקצראת" – קיצורי גאלינוס. והרמב"ם בספרו פרקי משה (ספר הרפואות) מתאר את האתרוג כבעל תוך חמוץ.

הדבר נכון בהחלט, וכבר הבאנו זאת בשם רבי תנחום הירושלמי, אבל אמרנו כי הוא מסביר שזהו מה שכתוב בגמרא 'אתרוג הבוסר', זה אתרוג שיש בו חמיצות בפנים. ישנו סוג כזה, שיש לו חמיצות בפנים. זהו מין מסויים, אשר עליו הם דיברו.

הוא מביא עוד ראיה, שישנו מיין באתרוג, ספר מנורת המאור למהר"י אבובב ז"ל (נר ג' כלל ד' חלק ו' סימן קמ"ט) וז"ל "הראשון שהוא

זצ"ל) שאינו רואה באתרוג המרוקאי חסרון כנגד אתרוגים אחרים שהם בחזקת שאינם מורכבים, ואולי אף חזקתם עדיפה, כי התברר שבמקומות אלו אין צורך להרכיב. ולכן שנים רבות משתמש רבינו באתרוגים אלו למצוה ולברכה בחג הסוכות. עכ"ל. וכתב בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח סימן נ"ח) "בנדון אתרוגי מרוקו וכו' ונשיאי ההתאחדות הרבנים ובראשם כ"ק אדמו"ר מסאטמאר שליט"א פרסמו שאין שום חשש ופקפוק בהכשירם, וכ"מ מסר לי קונטרס גדול אשר הרחיב לבאר כשרותם".

והטענה שיש באתרוגי מרוקו מיין, אינה טענה, שזה טבע האתרוג שיש בו מיין כמו שכתב הרב לוי יצחק סופר (בספר טהרת האתרוגים). מה הבעיא שישנו מיין? אדרבה, צריך להיות מיין באתרוג.

ונביא מקצת מהראיות שכתב. בתוספתא (תרומות פ"י ה"ב) איתא קליפי אתרוג אסורין, גרעיני אתרוג מותרין, [מעין] אתרוג אסורין מפני שהקניאות אוכלות אותן ע"כ. ישנן כאן מלים, שאינן ברורות. ישנה גירסא בזאת, 'מעין'.

כונת התוספתא להורות לנו על כל חלקי האתרוג, אם יש בהם משום איסור אכילת תרומה לזרים. ולפי גירסא זו שהוא גירסת הכת"י המכונה ע"י דפוס וילנא "אור הגנוז", וכן גורס הגאון בעל חסדי דוד ז"ל ומפרשו בפירושו הגדול, "מעין האתרוג" הם חוטי המיין הנמצאים בחלקו הפנימי. ופירש "הקניאות" שהם המעוברות והחולים שדרכם להקיא את מאכלם, שאוכלים את מיין האתרוג החמוצה, כדי לחזק את האצטמפא.

בעל חסדי דוד – מהר"ר דוד פאדרו – אומר, כי 'מעין האתרוג' אלו חוטי המיין. טוב, אלו האתרוגים שהוא הכיר, לכן הוא הסביר כך את התוספתא. אבל אם הוא היה רואה את האתרוגים שלנו, היה יכול לומר כי 'מעין האתרוג' היינו החלקים הפנימיים. גם להם אפשר לקרוא בשם 'מעיים', אפילו שהם ריקים. בכל אופן, זהו פירוש. אין כאן דברים, הכתובים במפורש בדברי חז"ל. הדבר אינו מוכרח. ואכן

אתרוג, יש בו דוגמת ארבע יסודות, כאשר הם בנויים בעולם השפל. הקליפה העליונה, דומה ליסוד האש במראהו ובטבעו, חם ויבש כמותו. והלובן שתחת הקליפה, דומה במראהו ליסוד האור, והוא חם ולח כמוהו. והלח שסביב הגרעינין, דומה ליסוד המים, והוא כמים קרושין וקר ולח כהן".

אנחנו הסברנו, שהדבר בדיוק ההיפך. שזהו דוקא האתרוג התימני. כי כאשר משקים אותו לפני כן, יש לו לחות מסביב לגרעינים, אבל לא מיץ.

אולם העיקר החשוב כאן, וזאת 'פצצה'. לדבריו, מה אתם טוענים? שהאתרוג המרוקאי כיום יש בו מיץ? כבר לפני מאתיים שנה, היה לאתרוג המרוקאי מיץ.

כך הוא כותב, אתרוגי מרוקו, המיץ שלהם הוא מתוק, ולכן רבי אברהם קוריאט ז"ל שחי במרוקו לפני יותר ממאתים שנים, בשו"ת זכות אבות (סימן כ"ה) רצה לפסול את האתרוג החמוץ וז"ל "זכר מן דין, בניד"ד נ"ל לפסול מטעם אחר, והוא ממה שנמצא המיץ שלו חמוץ, וזה אות ומופת חותך לענ"ד שהוא מורכב מהלימוני שהוא חמוץ. לאתרוג ישנו מיץ מתוק, ואם האתרוג חמוץ אזי סימן שזהו לימון. שהרי קלט טעמו. שמעולם לא נשמע שמיץ האתרוג חמוץ, ואדרבה הוא יותר מתוק מהלימוני המתוק. ובעיני יפלא אם יש מי שמכחיש בדבר הזה עכ"ל.

לכאורה, מי שרואה זאת, בטוח שהוא כביכול עקר והפריך מכל וכל את הטענה, מיסודה ומשרשה.

וכך הוא כותב, הרי שמבואר שגם בעבר היו לאתרוגי מרוקו מיץ. ובזה מופרכת הטענה שבעבר היו אתרוגי מרוקו יבשים וללא מיץ, וטוענים שכיון שכיום הם מלאים מיץ, מוכח שהם מורכבים. כך הוא טוען.

ברם, ישנה כאן שגיאה חמורה מאד. אתם מבינים מה שקורה פה? הרי אנחנו – וכן כל אלה שמכירים את אתרוגי מרוקו – אומרים, כי כיום האתרוגים שמביאים ממרוקו בזמן האחרון, מלאים מיץ. אבל בעבר, הם היו

יבשים. אם כן מה קרה? התשובה היא, שהאשכנזים הרכיבו אותם. כיום האשכנזים, כנראה אמריקאים, עושים ביזנס גם מהאתרוגים המרוקאיים, והם שהרכיבו אותם. א"כ נכון, בסדר, האתרוגים של מרוקו בעבר לא הרכיבו אותם, אולם היום הם כן מורכבים. אבל הוא בא וטוען, מה אתם מקשקשים? הנה, רבי אברהם קוריאט, לפני מאתיים שנה, כותב שישנו מיץ. וזאת נראית תמיהה עצומה.

פתחתי את ספרו של רבי אברהם קוריאט, וראיתי כי הוא כותב [בסימן כ"ה] כך, נשאלתי פה ליורנו יע"ה לחוות דעתי על אתרוגים שקרא עליהם ערער שהם ממין המורכבים מלימוני ואתרוג, כי הובאו מעיר אחרת, ולשם המורכבים מצויים, ומימיהם של הקדמונים היו מושכין ידיהם מהם.

אם הביאו אותם מהעיר הזאת, מקובל היה שם כי מזה שלא יקחו, כי שמה מצויים מורכבים. ולכך הצרכנו לבדקן בסימנים הנזכרים בדברי הפוסקים האחרונים, והם ד'. שהמורכב חלק, והאתרוג אינו חלק. ועוקץ המורכב בולט, ובאתרוג הוא שוקע. והמורכב תוכו מרובה, דהיינו המיץ והמוהל רב, וקליפת המיץ קצרה. ובאתרוג קליפת המיץ רחבה, והוא קצר וכמעט יבש. הוא מתחיל לבדוק, לפי הסימנים.

מהר"ר אברהם קוריאט, הוא מחכמי מרוקו מלפני מאתיים שנה, אבל אחרי זמן, הוא הלך לליורנו, והתיישב שם. הוא כותב במפורש, בשורה הראשונה, 'נשאלתי פה ליורנו'. הוא נסע ממרוקו לאיטליה. הוא לא מדבר על אתרוגי מרוקו, אלא על איטליה, ליורנו זאת עיר מפורסמת באיטליה, שם בודאי שישנם אתרוגים שהם מורכבים. א"כ פלא עצום. מה ראיתו של הר"י עובדיה.

הוא הביא – זהו חיזוק נוסף, מיניה וביה – כך [הובא לעיל], נראה לי לפסול מטעם אחר, והוא ממה שנמצא המיץ שלו חמוץ. וזה אות ומופת חותך לענ"ד, שהוא מורכב מהלימוני שהוא חמוץ, שהרי קלט טעמו. שמעולם לא נשמע שמיץ האתרוג חמוץ, ואדרבה הוא יותר מתוק מהלימוני המתוק. ובעיני יפלא אם יש מי

שׁוֹת חֶכֶם צָבִי (סימן קסא) "דאטו כל מיני ענבי הגפן שוים, הלא יש מהם ארוכים ויש מהם עגולים ושחורים ולבנים, וכן כל מין תאנים אינו שוה יש תאנים שחורות ויש לבנות ארוכות ועגולות, וכאותה ששנינו במשנתנו כל מין תאנים (דהיינו שחורות ולבנות) אחד, וכן בזיתים ותפוחים ואתרוגים ובכל הפירות יש מהן ארוכות יש מהן עגולות ומכל מיני צבעים, השפוט נשפוט בעבור זה שהאחד מהם מורכב הא ודאי לא" עכ"ל.

הדבר אמת. נראה שהיו בעולם אתרוגים מכמה סוגים. אבל הבעיא היא, כי בגלל הזן הזה, שהיה בו מיץ בעבר, כי הרכיבו אותו, היום כבר אי אפשר לדעת מה מורכב ומה לא מורכב. כיון שכבר פשטה ההרכבה בכל המקומות, א"כ כיום נפל פיתא בבירא. מה שבטוח שאינו מורכב, זה רק האתרוג התימני. כל אתרוג אחר בעולם, גם אם היה היו בעולם דברים כאלה, זה נכנס בכלל הספק.

מסקנתו היא, מכל האמור אין לברך על אתרוג שאין לו פיטם, לא מיבעיא לדעת הרמב"ם שאף אם לא היה לא פיטמא מעולם פסול, אלא אף לדעת הראשונים דס"ל שאם לא היה לו פיטמא מעולם כשר אין לברך עליו, שכל האתרוגים שלנו היה להם פיטם כשהיו קטנים, וסברת המתירים בזה דחוקה והיא נגד משמעות דברי הראשונים. הוא הולך לפי לשונות הראשונים, שלא היתה פיטמא מעולם.

האמת היא, כי כבר עמדנו על כך בס"ד בזמנו בספר בארות יצחק ועל פסקי מהרי"ץ, דף קס"ח קס"ט, והבאנו ראיות והסברנו בס"ד כי הדבר אינו כן. דהיינו, נכון שהם מדברים על אתרוג שלא היה בו מעולם, אבל הסברא שזה 'דרך גדילתו' שייך גם בזה. א"כ מה שהם אומרים, שלא היה לו מעולם, לא באו לאפוקי אם היה ונשר, אלא לאפוקי אם הוא קיבל מכה, או מישהו תלש זאת. אבל אם זה נשר, בדרך הגדילה שלו, זהו ג"כ 'דרך גדילתו'. הבאנו ראיות לכך. והבאנו במסקנא כי גם החזו"א כתב במפורש, שזה כשר.

שמכחיש בדבר הזה עכ"ל. לדבריו, תמיד ידוע שישנו מיץ לאתרוגים, רק שהמיץ הזה הוא מתוק.

הגם שהוא הגיע לאיטליה, ומדבר על אתרוגי איטליה, אבל בודאי הוא יודע מה שהיה במרוקו. והאמת היא, כי זה מתאים למה שכבר אמרנו בעבר. מה שבמציאות אין מיץ לאתרוגי מרוקו, הם מדברים לפני חמשים או מאה שנה, אבל כבר אמרנו אז בהשערה, כי הפלחים היבשים שישנם, הם מפני שבעבר – לפני מאתיים או שלוש מאות שנה – הם כבר היו מורכבים, ובהמשך הזמן לא הרכיבו אותם, ולכן המיץ הלך והתמעט עד שהתייבש. א"כ מצויין, בעבר הם היו עם מיץ, ובדור שלנו – מדור לדור – המיץ נתמעט. בקיצור, אין שום סתירה, ואין שום ראיות.

*

בהמשך הרב יוסף עובדיה שליט"א כותב כך, ולפי האמור חסרון מיץ באתרוג הוא חסרון ולא מעלה. ויש מי שרצה לפסול את האתרוג התימני מטעם שאין לו מיץ (הר' שרגא שלומאי ב'דבר אל הקורא' שהספיקו לקונטרס פרי עץ הדר, ירושלם התרל"ח). ואמנם בספר פסקי מהרי"ץ (בבארות יצחק ח"ד סימן כ' ס"ק ק"י) הרב רצאבי שלף חרב מלחמה כנגדו לדחות ראיותיו, וכתב שבכל האתרוגים התימניים יש לחות סביב הגרעינים כמים קפואים כעין שק קטון. אלא שעדיין קשה מדברי גאלינוס הרופא שכתב שנוהגים לפותחם ולסחוט אותם, והרי באתרוגים התימנים אי אפשר לסחוט ולהוציא מיץ.

על כן צריך לומר שזנים שונים יש לאתרוג, יש מהם בעלי מיץ חמוץ, ויש מהם בעלי מיץ מתוק, ויש זן שאין לו מיץ, כשם שיש תמרים וזיתים מזנים שונים כך יש אתרוגים מזנים שונים. כמו שכתב הרמב"ם בפרושו למשנה (כלאים ריש פ"ג) "יש מינין בזרעין שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה, מפני שינוי מקומות, והעבודה שעובדין הארץ, עד שייראה כשני מינין. ואף על פי שאין דומין זה לזה, הואיל והן מין אחד, אינן כלאים זה בזה". וז"ל

כתבתי שם בס"ד [דף קס"ט, ד"ה אחר זמן] כך, ועוד מצאתי עדיפא מינה בס' ד' המינים [עמ' שכ"ב אות ג'] בשם החזון אי"ש, לא רק בנשרה הפטמא במחובר כשר, אלא אף בתלוש אם הוא באופן שבמחובר כבר כלתה כל לחות הפטמא הוי כאילו נשר במחובר וכשר.

ובהמשך הרב יוסף עובדיה יצ"ו כותב, אבל יוצאי תימן יכולים לברך על האתרוגים התימנים כפי מה שנהגו בארצם, שבמקום מנהג לא אמרינן סב"ל. פה לכל הפחות הוא קצת הניח מקום. הוא סובר שכולם אסור להם, ורק לתימנים מותר. זה כמו לגבי החגבים, שחשבו כך, כפי שכותב הכף החיים כי רק לתימנים הדבר מותר, כיון שיש להם את המסורת. אולם כבר כתבנו בשו"ת עולת יצחק [חלק ג' י"ד סימן ר"ב אות ד'], שהדבר אינו נכון, כי המסורת הזאת מועילה לכולם.

וסיום דבריו, האתרוגים המרוקאים מהודרים ביותר ללא שום חשש הרכבה וכו'.

כפי שאמרנו, זאת טעות. האתרוגים המרוקאיים של זמנינו, מה שישנם כיום, אפשר לומר כי לא רק שהם אינם מהודרים, אלא שהם בודאי מורכבים, יותר גרועים מהאתרוגים הרגילים של אשכנזים. אם כיום האשכנזים אינם מרכיבים את אתרוגיהם, הם בחזקת בלתי מורכבים, הנה את האתרוגים המרוקאיים כיום מרכיבים.

בקיצור, אין אתרוג בעולם שאפשר להיות בטוח שהוא לא מורכב, רק האתרוג התימני. חושבני כי הדברים ברורים כשמש.

שאלה מהקהל: מה לגבי הטענה, שאם ישנו איזה נחיל דבורים, הוא עושה לאתרוג אבקה? תשובת מרן שליט"א: אם דבורים עשו זאת, אזי הדבר תלוי. אם איסור הרכבה הוא מצד שנעבדה בו עבירה, אזי הדבר מותר. אם זה מצד חסר, הדבר לא יעזור. ישנם ששה טעמים, לפסול הרכבה. אם העניין הוא מצד עבירה, כפי שכותב הלבוש בסימן תשמ"ט ס"ד, א"כ כיון שהדבר נעשה ע"י דבורים, זה לא נקרא עבירה, והאתרוג כשר. אבל אם הטעם הוא מצד חסר, או כיון שזה כבר לא נקרא אתרוג, מכיון שיש

בו תערובת, אזי אין הכי נמי, האתרוג פסול. אלה המתירים זאת, הולכים לפי הטעם שנעבדה בו עבירה, ובנ"ד אין עבירה.

*

שאלה מהקהל: לגבי ברכת האורח לילדים אצל אביהם, האם צריך לברך או לא? תשובת מרן שליט"א: לא. בבית לא. רק אורח ממש, כאשר נמצאים אצל אנשים אחרים. בבית אפשר להגיד, יברך את אבי מורי וכו', אם רוצים. ולגבי נשואים, הבאים בתורת אירוח, יכול להיות. מה שנקרא ברכת האורח הקצרה. וע"ע בשו"ת עולת יצחק ח"א סימן מ"ד אות א'.

והמקום ברוך הוא יברך את כולנו כל אחד ואחד ממנו איש בשמו אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר,

נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א

קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה, אכ"ר.